

واکنش شوروی به کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

۳۰ آذر ۱۴۰۳ ساعت ۱۳:۵۵

مسئله مهم‌تری که باعث شد تا شوروی از سیاست حمایت از دکتر مصدق فاصله بگیرد، تغییر رویکرد دکتر مصدق بود. دکتر مصدق که در ابتدا سیاست ضدغربی را اتخاذ کرده بود، در ادامه مبارزات خود به این نتیجه رسید که می‌تواند با نزدیک شدن به آمریکا و همکاری با این کشور، بحران نفت ایران را حل کند. نزدیک شدن دکتر مصدق به آمریکا، موضوعی نبود که شوروی به راحتی بتواند آن را تحمل کند.

کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ کودتایی به کارگردانی آمریکا و انگلیس علیه دولت دکتر مصدق بود. گرچه نقش عوامل داخلی نیز در شکست دولت مصدق تاثیرگذار بود؛ اما نقش اصلی بر عهده کشورهای خارجی و ذینفع در ایران بود. با این حال در کنار کشورهای غربی، شوروی نیز جزء کشورهای بود که پیش از کودتا در بسیاری از مسائل داخلی ایران نفوذ داشت و علنا به دخالت در امور ایران می‌پرداخت. همین موضوع باعث شد تا برای بسیاری این سوال مطرح باشد که واکنش شوروی به کودتای ۲۸ مرداد چه بود؟ اهمیت این سوال از آنجا است که آمریکا به عنوان یکی از قدرت‌های مداخله‌گرد در کودتا، رقیب اصلی شوروی محسوب می‌شد. با توجه به این مقدمه، در ادامه به پاسخ سوال فوق پرداخته شده است.

سیاست خارجی شوروی به ایران در دوره کودتا و پیش از آن شوروی پیش از وقوع کودتای ۲۸ مرداد، دوره‌ای از روابط تنش‌آمیز را با ایران تجربه کرده بود. ریشه‌های تنش‌های دو کشور در ممانعت ایران از واگذاری امتیاز نفت به شوروی بازمی‌گشت. بر این اساس شوروی برای امتیاز نفت شمال کوشش بسیار کرد و بالاخره وقتی حاضر شد قوای خود را از ایران خارج سازد که قراردادی را برای تشکیل نفت ایران و شوروی با دولت ایران امضا نماید؛ اما مقرر شد این قرارداد (قوام- سادچیکوف) به تصویب مجلس برسد. اما قرارداد مذکور هیچ‌گاه در مجلس ایران تصویب نشد و به دنبال آن شوروی با راه‌اندازی فرقه دموکرات در آذربایجان ایران، درصدد تحقق منافع خود برآمد. هر چند غائله فرقه دموکرات آذربایجان نیز با اقدامات متعدد در نهایت حل شد، اما باعث تیرگی روابط دو کشور شد. این شکست باعث شد تا شوروی حملات تبلیغاتی گسترده‌ای را علیه انگلیس و حکومت ایران آغاز کند. به زعم سیاستمداران شوروی، دلیل اصلی شکست قرارداد قوام- سادچیکوف، انگلیس بود.

سیاست صبر و انتظار

بعد از مطرح شدن موضوع ملی شدن نفت ایران، سیاست‌های شوروی تغییر کرد و از حمله به حکومت ایران به سیاست صبر و

انتظار تغییر یافت. واقعیت امر این است که شوروی‌ها در دوره صدارت دکتر مصدق برای چندمین بار فرصت یافتند با طرفداری از حکومت ملی و نهضت ضدانگلیسی ملی کردن صنعت نفت در ایران، نقش فعال‌تری بازی کنند و با حمایت‌های سیاسی و اقتصادی، نیروهای انقلابی ضدآمریکایی را یاری دهند.^[۲] البته شوروی از سیاست دکتر مصدق در برابر حزب توده نیز خبر داشت و به خوبی می‌دانست که دکتر مصدق مواضع مثبتی نسبت به این حزب ندارد. با این حال سیاست‌های ضدغربی دکتر مصدق علیه انگلیس و آمریکا، موضوعی بود که باعث شد تا شوروی سیاست خود در قبال دکتر مصدق را بر پایه احتیاط و حتی حمایت از او قرار دهد. بر این اساس این کشور با اتخاذ سیاست محتاطانه خود منتظر ماند تا مشخص شود سرانجام جدال حکومت با دولت به کجا منتهی خواهد شد. در واقع آنچه که باعث اتخاذ این سیاست از سوی شوروی و رهبران آن شد، امیدواری آنها نسبت به پیروزی دکتر مصدق در برابر انگلیس و آمریکا بود. به باور دولتمردان شوروی، مصدق در صورت پیروزی در برابر انگلیس و آمریکا، می‌توانست باعث حذف رقبای اصلی خود از منطقه شود. با این حال سیاست صبر و انتظار شوروی بعد از تغییر دیدگاه دکتر مصدق نسبت به آمریکا، به سیاست دشمنی با دکتر مصدق تبدیل شد.

تیرگی روابط با دکتر مصدق و مخالفت با سیاست‌های او

در ماه‌های منتهی به کودتای ۲۸ مرداد تحولاتی روی داد که باعث تغییر دیدگاه شوروی نسبت به دکتر مصدق شد. موضوع اول، مرگ استالین بود. مرگ استالین گذشته از آن که باعث درگیر شدن رهبران شوروی در مسائل داخلی خود شد، تا حدودی سیاست خارجی آنها را نیز تغییر داد. به خصوص آنکه در این دوره اختلافات دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی به اوج رسیده بود و امیدها برای پیروزی دکتر مصدق کاهش یافته بود. اما مسئله مهم‌تری که باعث شد تا شوروی از سیاست حمایت از دکتر مصدق فاصله بگیرد، تغییر رویکرد دکتر مصدق بود. دکتر مصدق که در ابتدا سیاست ضدغربی را اتخاذ کرده بود، در ادامه مبارزات خود به این نتیجه رسید که می‌تواند با نزدیک شدن به آمریکا و همکاری با این کشور، بحران نفت ایران را حل کند. نزدیک شدن دکتر مصدق به آمریکا، موضوعی نبود که شوروی به راحتی بتواند آن را تحمل کند. اما در کنار دو موضوع فوق، مسئله مهم‌تر اختلاف شوروی با دکتر مصدق بر سر امتیاز استفاده از دریای خزر بود.

طبق قراردادی که ایران و شوروی پیش از آن امضا کرده بودند شوروی حق استفاده از دریای خزر را تا اواخر سال ۱۳۳۱ از آن خود کرده بود. شوروی درصدد بود با تمدید این امتیاز، مجدداً از عواید دریای خزر استفاده کند. اما دکتر مصدق با این خواسته مخالف بود. چنانچه در خاطرات دکتر مصدق پیرامون این موضوع آمده است: «سفیر روسیه، سادچیکف، یکی دو بار برای مذاکره بر سر گرفتن امتیاز موقت برای ماهیگیری از دریای خزر به دیدن من آمد. در واقع روس‌ها به دنبال یک امتیاز موقت بودند تا بعد سر فرصت بتوانند با تهران بر سر نحوه و چگونگی ماهیگیری در دریای خزر با تهران مذاکره کنند. مصدق در جواب سادچیکف می‌گوید: نخست‌وزیری که نفت جنوب را از دست انگلیسی‌ها خارج کرده و آن را ملی اعلام کرده چگونه می‌تواند به روس‌ها در دریای خزر امتیاز دهد».^[۳] با توجه به مسائل فوق، شوروی دیگر مانند سابق، حامی دکتر مصدق نبود. البته این موضوع بدان معنا نیست که این کشور علیه دکتر مصدق دست به اقدامات کارشکنانه زد؛ بلکه منظور آن است که سیاست‌های حامیانه این کشور جای خود را به سیاست مخالفت با دکتر مصدق دادند و سیاست صبر و انتظار همچنان پابرجا بود. البته باید به این نکته نیز توجه کرد که شوروی قصد مداخله مستقیم و اقدامات عملی در برابر انگلیس و آمریکا را نیز نداشت. زیرا این کشور تا مدت‌ها درگیر بحران کره بود و وقتی این بحران حل شد، اراده جمعی سیاستمداران شوروی بر دوری از درگیری جدید با آمریکا و انگلیس

قرار گرفت. به همین دلیل سیاست صبر و انتظار همچنان پابرجا ماند؛ اما حمایت از دکتر مصدق جای خود را به سیاست دشمنی و مخالفت با او داد.

سخن نهایی

مقارن با وقوع تحولات سیاسی در سال ۱۳۳۲ که به کودتا علیه دکتر مصدق منجر شد؛ شوروی به دلیل برخی از تحولات داخلی و بین‌المللی مجبور شد سیاست منفعلانه‌ای در برابر کودتا اتخاذ کند. از سویی شوروی محاسبات چندان درستی از تحولات ایران نداشت و از این رو نتوانست اقدام مناسبی در برابر این رویداد سیاسی داشته باشد. همین موضوع باعث شد تا رقبای این کشور با پیروزی در کودتا، حضور خود در ایران را پررنگ کنند.

[۱] - جلال الدین مدنی، تاریخ سیاسی معاصر ایران، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ هفدهم، ۱۳۹۴، صص ۳۱۵-۳۱۶

[۲] - علیرضا ازغندی، روابط خارجی ایران ۱۳۲۰-۱۳۵۷، تهران، نشر قومس، چاپ ششم، ۱۳۸۴، ص ۲۲۱

[۳] - محمد مصدق، خاطرات و تاملات دکتر محمد مصدق، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۹۷، ص ۴۵.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/49936/واکنش-شوروی-و-کودتای-۲۸-مرداد-۱۳۳۲>